

УДК 373.015.31:796

КИРИЛЕНКО О.М.

СПОРТИЗАЦІЯ ЯК ТЕХНОЛОГІЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

У статті розглянуто одну з сучасних концепцій удосконалення фізичного виховання дітей та молоді – “спортизацію фізичного виховання”, яка заснована на включенні принципів організації спортивної культури в процес фізичного виховання в навчальних закладах.

Ключові слова: фізичне виховання, спортивне виховання, дитячо-юнацький спорт, спортизація фізичного виховання.

Постановка проблеми. Система фізичного виховання в навчальних закладах разом із системою дитячо-юнацького та клубного спорту забезпечують спортивну соціалізацію та виконують функцію *інклюзії* – включення дітей та молоді в світ фізичної, спортивної культури суспільства [1].

На думку фахівців, рівень здоров'я дітей та молоді останніми роками значно знизився. Діти стали виявляти меншу цікавість до спортивних занять, серед них збільшилась кількість тих, які мають проблеми зі здоров'ям. Цих дітей лікарі звільняють від занять з фізичного виховання [2]. Велике занепокоєння викликають випадки смерті учнів на уроках з фізичного виховання, які збільшилися в Україні останніми роками [3]. Основною причиною смерті дітей стала гостра серцева недостатність (кардіо-фактор). Аналіз цих трагічних випадків дав змогу визначити їх основні передумови: зниження рівня здоров'я дітей та молоді внаслідок недостатнього рівня фізичної активності на фоні збільшення навантаження на психіку, погіршення екології, а також відсутність належного медичного контролю за станом здоров'я дітей та молоді, невідповідність програм навчання з фізичного виховання стану здоров'я окремої групи дітей [4].

У цілому процес фізичного виховання в Україні потребує вдосконалення з метою підвищення рівня спортивно-рухової активності дітей та молоді, а також формування мотивації до регулярних занять спортом та фізичними вправами. Одним з напрямів вдосконалення фізичного виховання є процес його *спортизації*, основний зміст якого полягає в заміні традиційних уроків з фізичного виховання заняттями в спортивних секціях.

Аналіз останніх публікацій. Проблеми підвищення ефективності фізичного виховання дітей та молоді вивчають такі українські дослідники, як: Т. Круцевич, Б. Шиян, Є. Приступа, Ж. Білокопитова, Ю. Курамшина, В. Попова, О. Асташова, А. Лимонченко, М. Сафонова та ін.

Концепція спортизації системи фізичного виховання була сформована представником російської наукової школи фізичного виховання В. Бальсевичем в середині 90-х рр. ХХ ст. та підтримана соціологом спорту Л. Лубишевою [5; 6]. Цю концепцію підтримали такі російські фахівці, як: О. Сінельников, О. Сичьов, С. Щетініна, М. Коробейников, В. Лук'яненко, Д. Фонарьов, І. Ворошилова, О. Зданович, Є. Хромін, К. Чєдов, М. Захаров, Б. Мінаєв та ін.

Серед фахівців західноєвропейської та американської теорії фізичного виховання прихильниками спортизації є П. Хаст, Д. Сідентоп, Х. Марс, Д. Пені, Р. Наул, С. Мітчел, Дж. Ослін, Л. Гріфін, С. Балгер та ін.

Д. Сідентоп, відомий американський дослідник проблем фізичного виховання, запропонував *модель спортивного виховання* в навчальних закладах, яка отримала назву "SE – Sport Education" ("Спорт Ед") [7, с. 3]. Ця модель включає принципи використання спортивної культури в процесі фізичного виховання – організація спортивних занять залежно від сезону, належність учнів до спортивних команд, проведення змагань, використання їх святкової атмосфери, ведення спортивної статистики (спортивних досягнень навчального закладу). Модель спортивного виховання Д. Сідентопа широко використовується в США, Англії, Австралії, Новій Зеландії, Японії та дає змогу підвищити педагогічний ефект фізичного та загального виховання молоді.

Таким чином, процес спортизації фізичного виховання є актуальною темою дослідження проблем загальної та спортивної соціалізації молоді. Ця проблема потребує детального розгляду та всебічного аналізу з точки зору використання принципів спортизації в Україні, як технології підвищення ефективності фізичного виховання підростаючого покоління.

Мета статті – розглянути зміст процесу *спортизації фізичного виховання* школярів та студентів як соціальної технології підвищення його ефективності, визначити переваги та обмежувальні фактори поширення *спортизованого фізичного виховання в українській освіті*.

Основний текст дослідження. Фізичне виховання в широкому значенні являє собою навчальний, педагогічний процес, спрямований на розвиток фізичних, тілесно-рухових і психічних можливостей та здібностей людини з метою формування індивідуальної фізичної (тілесної, соматичної) культури [8]. Цілями фізичного виховання виступають:

- збереження та зміцнення здоров'я;
- розвиток тіла та фізіологічних функцій організму;
- гармонічний розвиток фізичних і психічних якостей;
- забезпечення гарної працездатності та довголіття [9].

Найбільш важливим і активним етапом соціалізації в сфері фізичної, спортивної культури виступає *дитинство та молодість*. У цьому віці фізичні вправи дуже важливі для формування та розвитку фізичних якостей. Вони необхідні для підготовки до повноцінного життя, професійної діяльності, формування здоров'я, становлення особистості. В процесі фізичного виховання формується фізична культура особистості,

яка є елементом її загальної культури та культури здоров'я (валеологічної культури) [9]. В дитинстві та молодості потреба в рухах виявляється максимально, тому спортивні заняття, рухові ігри виступають однією з адекватних для цього віку форм *культурної конвертації життєвої енергії*. В такому аспекті спорт виступає і засобом профілактики протиправної поведінки молоді.

Сучасна система освіти та виховання включає кілька основних напрямів спортивної та фізкультурної соціалізації, які мають різний характер і рівень організації в рамках двох взаємодіючих інститутів – спорту та освіти:

- спортивна соціалізація в спортивних школах, клубах;
- фізичне виховання в навчальних закладах;
- фізичне виховання в оздоровчих, рекреативних і реабілітаційних організаціях (за місцем роботи, проживання, відпочинку);
- фізичне виховання за допомогою пропаганди та реклами в ЗМІ.

Перші два напрями соціалізації є пріоритетними, оскільки охоплюють вікові групи дітей і молоді та мають у сучасному суспільстві найбільшу інституціональну підтримку в організаційному, фінансовому, науковому та кадровому плані. Це відповідає базовим функціям інститутів спорту та освіти.

В Україні, як і в більшості інших країн, заняття з фізичного виховання стали масово доступними, після введення їх в програми шкіл і ВНЗ, починаючи з 30–50-х рр. ХХ ст. Паралельно із цим формувалася та розвивалася система дитячо-юнацького спорту [10]. Це особливість соціалістичної системи фізичного виховання та спорту. В капіталістичних країнах, як правило, не функціонують автономні від навчальних закладів мережі державних дитячо-юнацьких шкіл. Секційний спорт розвивається при навчальних закладах та спортивних клубах. У США шкільний та університетський спорт отримав значний розвиток та підтримується спеціальними громадськими організаціями, які організують шкільні, міжшкільні та університетські, міжуніверситетські змагання на рівні штатів та країни. Підготовка та участь у таких змаганнях є основою формування вольових рис характеру, командного духу учасників, об'єднання навколо цінностей спорту [11].

У групі пострадянських країн продовжує функціонувати система дитячо-юнацьких спортивних шкіл і спортивних клубів як держбюджетних установ, які представляють окрему від навчальних закладів мережу спортивних організацій для дітей і молоді (як держбюджетні організації). В Україні на сучасному етапі існує кілька різновидів спортивних шкіл (всього близько 1700), які відрізняються за рівнем спортивної підготовки: дитячо-юнацькі спортивні школи (1424 ДЮСШ); спеціалізовані дитячо-юнацькі школи олімпійського резерву (256 СДЮШОР); училища олімпійського резерву (3); вищі училища фізичної культури (9); спортивні ліцеї-інтернати (4); школи-інтернати спортивного профілю (2) [12].

Частина дітей та молоді займається в спортивних дитячо-юнацьких клубах за місцем проживання (115 тис. клубів), а також в інших спортивних клубах (більше ніж 2 тис. клубів, з яких 205 клубів працюють у навчальних закладах, 58 – за місцем роботи, 1806 – за місцем проживання) [13]. Діти та молодь, які не залучені до тренувань в спортивних секціях з різних причин або відсутності здібностей (не пройшли спортивний відбір), або відсутності бажання, або матеріально-фінансових обмежень (неспроможності оплачувати заняття), проходять уроки з фізичного виховання в навчальних закладах. У школах і ВНЗ існує декілька основних організаційних форм фізичного виховання:

- секційні заняття як тренувальні вправи за певним видом спорту;
- заняття, уроки фізичного виховання, які включають загальнофізичну підготовку та навчання базовим навичкам у різних видах спорту (одержали найбільше поширення);
- спеціальні медичні групи з фізичного виховання (поширені за наявністю учнів і студентів із проблемами здоров'я).

Незначна частина школярів і студентів одержує повне звільнення від занять з фізичного виховання на основі медичних документів, що підтверджують відхилення в стані або патології їх здоров'я. Кількість таких дітей збільшилась останніми роками, що викликає занепокоєння фахівців освіти та охорони здоров'я [3].

За результатами досліджень (національних опитувань школярів та студентів) Українського інституту соціальних досліджень ім. О. Яременка тільки 5–10% учнівської молоді мають необхідний для здоров'я рівень фізичної активності, 10–15% учнів та студентів зовсім не займаються фізичними вправами. Це відбувається на фоні збільшення фізично пасивних форм поведінки – проведення часу за телевізором та комп'ютером [14, с. 61–65].

Отже, спортивна соціалізація в спеціальних спортивних школах, клубах і інших спортивних організаціях входить в інституціональний простір спорту та організована, як правило, у формі секційних занять, що спеціалізуються за видами спорту. Заняття в спортивних секціях засновані на принципах добровільності, регулярності, спеціалізації, змагальності, відбору за здібностями та результатами. Таким чином, спортом займаються ті діти та молодь, які мають спортивні таланти, схильність та мотивацію до спортивних занять, а також пройшли спортивний відбір. Інші діти залучаються до занять з фізичного виховання на загальних основах (в формі уроків, інколи гуртків), які є обов'язковими в процесі отримання освіти на відміну від секційних занять спортом.

У 2008 р. за даними статистики, уроки з фізичного виховання відвідували 6 867 838 українських школярів і студентів (в тому числі спеціальні медичні групи). Це становило 88% від загальної кількості школярів і студентів. У 2008 р. 4 220 069 українських дітей і молодих людей (до 18 років) займались спортом у різних секціях (ДЮСШ, школи,

ВНЗ, клуби і центри) [13]. Це становить близько 54% від загальної кількості школярів і студентів.

Процес фізичного виховання в навчальних закладах забезпечує велика група фахівців-педагогів – учителів і викладачів з фізичного виховання. Ця група фахівців сфери фізичної культури є найбільшою порівняно з групами таких фахівців як тренери, інструктори, методисти. Так, в Україні у 2008 р. за даними державної статистики в сфері фізичної культури й спорту працювали 76 125 фахівців, з них: 39 631 осіб – вчителі і викладачі навчальних закладів, 36 630 осіб – фахівці спортивних секцій (з них 18 196 осіб – тренери з різних видів спорту), 4975 осіб – інструктори з фізичної культури, фахівці з роботи з інвалідами [13]. Співвідношення кількості учнів і викладачів становило 168/1, тобто на одного викладача припадало 168 школярів, студентів. У цьому самому році секційним спортом займалися 1 317 750 осіб (з них 922 206 осіб займалися у спортивних школах, клубах, 105 684 – у спортивних секціях ВНЗ) [13]. Співвідношення спортсменів, які займалися в спортивних секціях, і їх тренерів становило 36/1, тобто на 36 спортсменів припадав 1 тренер. Таким чином, приблизно кожний п'ятий школяр та студент займався певним видом спорту в секції. При цьому на одного вчителя/викладача припадало в 4,5 раза більше учнів, ніж спортсменів на одного тренера. Зрозуміло, що процес *соціалізації в спортивних секціях кількісно та якісно відрізняється від занять фізичного виховання* – у секціях учень одержує більше уваги від тренера, що дає змогу більшою мірою реалізувати принцип індивідуального підходу. Крім цього, заняття в спортивних секціях забезпечують більший інтерес до рухової активності порівняно з уроками фізкультури. Це зумовило поширення серед науковців та педагогів розуміння важливості секційних занять спортом та спортивних змагань для формування фізичної культури учнів. В такому аспекті процес заміни традиційних уроків і занять з фізичного виховання тренуваннями в спортивних секціях отримав назву *спортизації* фізичного виховання [15; 16]. Цей процес передбачає значні зміни в організації спортизованого фізичного виховання, оскільки потребує інтеграції функцій дитячо-юнацьких спортивних та навчальних закладів, а також передбачає концептуальну, нормативну та методичну переорієнтацію фізичного виховання, посилення його кадрового та матеріально-технічного забезпечення. Це також пов'язано з триразовим щотижневим режимом секційних занять, потребою у спеціальних спортивних залах, стадіонах, тренажерах та снарядах. Спортизація передбачає збільшення змагань в рамках навчальних закладів та між ними, ведення обліку спортивних досягнень [17]. В цілому такі зміни потребують посилення ресурсного забезпечення фізичного виховання в школах та вишах, що являє собою проблему для освітніх закладів пострадянських країн.

Російська дослідниця С. Щетініна вважає, що спортивно орієнтоване фізичне виховання є пріоритетним інноваційним напрямом модернізації системи фізичного виховання, що визначається необхідністю підвищення

рухової активності учнівської молоді, забезпечення належного рівня їх фізичної культури, фізичного розвитку і підготовленості, поліпшення показників здоров'я [18].

Рівень та форми спортизації фізичного виховання в навчальних закладах можуть бути різними. В Україні більшість шкіл не мають достатніх кадрових матеріально-технічних, фінансових можливостей для проведення масових секційних спортивних занять, однак спортивні секції в них функціонують. В українських вишах заміна занять з фізичної культури на заняття в спортивних секціях як форма фізичного виховання має поширення для певної частини студентів, однак така організація не є домінуючою, а скоріше має характер доповнення до традиційної форми занять. В цілому рівень спортизації навчальних закладів України можна визначити як фрагментарний та обмежений. Зауважимо, що це питання потребує спеціальних досліджень і більш системного розгляду.

Фахівці сформуваали ряд аргументів на користь спортизації процесу фізичного виховання:

- тренування в рамках виду спорту передбачають врахування фізичних здібностей та психічних особливостей кожного учня, студента;
- секційні заняття дають спеціалізовані спортивні рухові навички та поглиблені знання про спорт;
- секційний спорт більшою мірою пов'язаний із проведенням змагань, що стимулює школяра, студента до регулярних спортивних занять [19; 20].

Така організація фізичного виховання зумовлює формування стійкого особистого інтересу до спортивних занять впродовж не тільки навчання, а й дорослого періоду життя людини. Однак існують аргументи не тільки “за”, а й “проти” спортизації фізичного виховання [21–23]. По-перше, існує проблема обмеженості матеріально-технічних та кадрових ресурсів навчальних закладів. По-друге, секційний спорт забезпечує вузькоспеціалізовану фізичну підготовку в рамках певного виду спорту та перешкоджає всебічному фізичному розвитку дітей і молоді. Крім того, спортизація передбачає поширення цінностей змагального, результативного спорту, що може розглядатись як впровадження механізму спортивного відбору з метою підтримки розвитку резервного спорту, спорту вищих досягнень, професійного спорту. Це певною мірою суперечить завданням оздоровлення та формування культури здорового способу життя, які покладені у систему фізичного виховання.

Автор статті погоджується з прихильниками концепції спортизації як моделі фізичного виховання. Індивідуальний підхід, добровільний та змагальний принципи спортизованого фізичного виховання здатні значною мірою підвищити ефективність фізичного виховання, однак це вимагає додаткових інвестицій та значної реорганізації процесу виховання. Поряд з цим важливим є посилення медичного контролю за здоров'ям та фізичними навантаженнями школярів та студентів. Іншим необхідним елементом спортивного виховання в школах та вишах має бути пропаганда

здорового способу життя з метою формування стійкої мотивації молоді до оздоровчих форм життєдіяльності та рухової активності впродовж усього життя. Отже, спортизація фізичного виховання має бути спрямована, насамперед, на покращення здоров'я дітей та молоді.

Висновки. В сучасних умовах заняття спортом, фітнесом, регулярна рухова активність стали необхідним і важливим засобом збереження здоров'я. Система фізичного виховання та спорту як сфера та напрям соціалізації дітей і молоді потребує значного підвищення їх *довгострокової ефективності* з погляду формування розвинутої фізичної та спортивної культури, стійкої *мотивації молоді до регулярних занять спортом* та фізичними вправами з практичним залученням до них. Поширення цінностей та принципів спортивного виховання в школах і вишах являє собою технологію – “спортизація фізичного виховання”. Впровадження цієї технології може значною мірою посилити позитивний соціальний ефект фізичного виховання дітей та молоді в Україні. Важливо, щоб це відбувалось у взаємозв'язку з валеологічною освітою та пропагандою, завданням якої є підвищення культури здоров'я.

Список використаної літератури

1. Davis R. Inclusion through sports / R. Davis. – Champaign : Human Kinetics, 2002. – 221 p.
2. Герасимчук А.Ю. Формування соматичного здоров'я першокласників засобами фізичного виховання як педагогічна проблема / А.Ю. Герасимчук, Г.А. Єдинак // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2011. – № 6. – С. 22–26.
3. Очередная смерть на уроке физкультуры: На Львовщине умер пятиклассник [Электронный ресурс] // Подробности. – 05.11.2008. – Режим доступа: <http://www.podrobnosti.ua/accidents/2008/11/05/564395.html>.
4. Полохало В. Смерть детей на уроках физкультуры – проблема не системы образования, а общества [Электронный ресурс] / В. Полохало // NewsUkraine.com.ua – Новости Украины. – 06.11.08. – Режим доступа: <http://www.newsukraine.com.ua/news/129180>.
5. Бальсевич В.К. Концепция альтернативных форм организации физического воспитания детей и молодежи / В.К. Бальсевич // Физическая культура. – 1996. – № 1. – С. 23–25.
6. Лубышева Л.И. Спортизация общеобразовательных школ России: новые векторы развития / Л.И. Лубышева // Физическая культура. – 2007. – № 1. – С. 63–65.
7. Siedentop D. Sport education. Quality PE through positive sport experiences / D. Siedentop. – Champaign, IL: Human Kinetics, 1994. – 141 p.
8. Коробейников Н.К. Физическое воспитание : учеб. пособ. / Н.К. Коробейников. – М. : Высшая школа, 1984. – 336 с.
9. Новиков Б.И. Физическая культура личности: сущность, структура, пути формирования / Б.И. Новиков // Физическая культура личности студента : сб. ст. / [под ред. Н.К. Ковалева]. – М. : МГУ, 1991. – С. 8–16.
10. История физической культуры и спорта : учебник для ин-тов физ. культ. / [под ред. В.В. Столбова]. – М. : ФиС, 1983. – 359 с.
11. Woods R.V. Social Issues in sport / R.V. Woods. – Champaign : Human Kinetics, University of South Florida, Tampa, 2007. – 384 p.

12. Спортивна карта України [Електронний ресурс] // Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту : офіційний сайт. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/sport>.

13. Звіт з фізичної культури і спорту за 2008 рік : офіційний сайт Міністерства у справах сім'ї, молоді і спорту України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/sport/control/uk/publish/article?art_id=103148&cat_id=91814.

14. Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді : монографія / [О. Балакіревої, Н. Рингач, Р. Левін та ін. ; наук. ред. О. Балакірева]. – К. : Укр. інст. соц. досл. ім. О. Яременка, 2007. – 128 с.

15. Бальсевич В.К. Новые векторы модернизации систем массового физического воспитания детей и подростков в общеобразовательной школе / В.К. Бальсевич, Л.И. Лубышева, Л.Н. Прогонюк // Теория и практика физ. культуры. – 2003. – № 4. – С. 56–59.

16. Лубышева Л.И. Спортивная культура как учебный предмет общеобразовательной школы [Электронный ресурс] / Л.И. Лубышева // Физическая культура. – 2004. – № 4. – Режим доступа: <http://lib.sportedu.ru/press/fkvot/2004N4/p2-6.htm>.

17. Синельников О.А. Спортизация физического воспитания в школе: спортивное образование / О.А. Синельников, П.А. Хасты, А.В. Сычев // Физическая культура. – 2004. – № 6. – С. 22–26.

18. Щетинина С.Ю. Вектор спортизации физического воспитания школьников: тенденции, проблемы, перспективы / С.Ю. Щетинина // Ученые записки университета имени П.Ф. Лесгафта. – 2007. – Вып. 2 (24). – С. 101–106.

19. Инновационная образовательная технология спортизированного физического воспитания обучающихся в общеобразовательной школе / [под ред. Л.Н. Прогонюка]. – Сургут : Дефис, 2001. – 212 с.

20. Чедов К.Е. Спортизированное физическое воспитание в контексте подготовки олимпийского резерва / К.Е. Чедов // Физическая культура. – 2004. – № 3. – С. 45–46.

21. Лубышева Л.И. Спортизация в общеобразовательной школе / Л.И. Лубышева. – М. : Теория, 2009. – 167 с.

22. Лукьяненко В.П. Современное состояние и концепция реформирования системы общего образования в области физической культуры : монография / В.П. Лукьяненко. – М. : Советский спорт, 2005. – 256 с.

23. Фонарев Д.В. Использование инновационной технологии спортивно ориентированного физического воспитания в средних образовательных учреждениях : учеб. пособ. / Д.В. Фонарев. – Чайковский : ЧГИФК, 2003. – 71 с.

Кириленко О.Н. Спортизация как технология повышения эффективности физического воспитания

В статье рассматривается одна из современных концепций совершенствования физического воспитания детей и молодежи – “спортизация физического воспитания”, которая основана на включении принципов организации спортивной культуры в процесс физического воспитания в учебных заведениях.

Ключевые слова: *физическое воспитание, спортивное воспитание, детско-юношеский спорт, спортизация физического воспитания.*

Kirilenko O. The Sportization as the Technology of Improvement of Physical Education

This article discusses one of the modern concepts of children and youth physical education of and young people – “sportization of physical education”, which is based on the inclusion of organizational principles of the sports culture in the process of physical education in schools.

Key words: *physical education, sport education, youth sport, sportization of physical education.*

Надійшла в редакцію 31 серпня 2011 року